

Els Artífexs del Poble Espanyol de Montjuïc: Utrillo, Nogués, Reventós i Folguera, una Amalgama de Modernisme, Posmodernisme i Noucentisme, per Soledad Bengoechea

Soledad Bengoechea, Historiadora

Durant els anys vint, en el context històric de la dictadura de Primo de Rivera i dins de les activitats i construccions de l'Exposició Internacional de 1929, es va bastir un Poble Espanyol que esdevingué una síntesi de l'arquitectura i la mostra artesanal d'Espanya. Es va projectar com un conjunt d'edificis extrets de l'arquitectura popular espanyola que serien incorporats en una mena de *collage*. El desenllaç, que convertí el recinte en un conjunt orgànic, fou degut al fet que va ésser encarregat a quatre persones que tenien una extraordinària sensibilitat i que feren amb el tema un portentós joc de mans. El Poble Espanyol va ésser plantejat essencialment a partir d'una preocupació estètica profunda, intel·ligent i refinada.

Els quatre professionals varen ser dos arquitectes: Ramon Reventós Farrarons i Francesc Folguera i Grassi; un pintor: Xavier Nogués i Casas; i un enginyer industrial: Miquel Utrillo i Morlius. Uns homes que, moguts per la il·lusió de crear un vertader poble que fos una síntesi de la varietat i complexitat d'Espanya, van realitzar diferents viatges per la península per a recollir material iconogràfic. Durant el recorregut, feren centenars de fotografies, anotacions i dibuixos que els va permetre escollir el que millor s'adaptava a la idea que havien de plasmar. Una noció aproximada de la importància que van tenir aquests viatges ho dóna el número de poblacions que els turistes van visitar: un total de mil sis-centes. S'entén, doncs, que sense aquests viatges, el Poble Espanyol mai no hagués arribat a ser el producte que finalment és. Un cop traçada una primera idea, el treball dels dissenyadors del Poble Espanyol consistí en la selecció d'aquest material.

Si la monumental obra arquitectònica que constitueix el Poble Espanyol va adquirir la solidesa necessària per resistir el pas del temps i assolí unes dimensions diferents de les que en un principi s'havia pensat, fou degut, sobretot, a aquests quatre professionals que s'encarregaren de muntar aquella escenografia. Homes de gran vàlua, que gaudien d'un bon prestigi, es van fer càrrec del projecte, entenent l'encàrrec dins d'uns interessos culturals molt concrets.

L'obra d'aquestes quatre figures expressa les tendències culturals que varen succeir a Catalunya des de finals del segle XIX fins a les primeres dècades del XX: el modernisme (un moviment cultural produït a Occident i representat a Catalunya, entre d'altres, per Antoni Gaudí, Lluís Domènech i Montaner, Josep Puig i Cadafalch, Ramon Casas, Santiago Rusiñol...). El posmodernisme i noucentisme (uns modes d'expressió que es varen imposar a Catalunya cap a la segona dècada del segle XX i que marcaren les arts, les lletres i inclús la manera d'enfocar la política local).

Comencem per Miquel Utrillo, exponent de l'art pictòric modernista. Va néixer a Barcelona el 1862 sota la monarquia d'Isabel II i morí a la turística i pintoresca ciutat de Sitges el 1934, durant la Segona República Espanyola. Utrillo exercí molt poc d'enginyer i es va dedicar a altres activitats que l'interessaven molt més, especialment la pintura i la promoció i la crítica de l'art. Fou un home dinàmic, inquiet, entusiasta, que sempre seguí amb atenció els corrents artístics internacionals. De jove participà en l'Exposició Universal celebrada el 1888 al Parc de la Ciutadella de Barcelona, però el país se li feia petit i marxà a París, on va estar-hi un llarg temps i on va compartir amb altres companys, entre ells Santiago Rusiñol, els dies i les nits màgiques de Montmartre. En un dels seus viatges a la ciutat comtal, juntament amb els seus amics Pere Romeu, Rusiñol i Ramon Casas, va fundar la taberna 'Els Quatre Gats'.

'Els Quatre Gats', una visita obligada per a totes les persones que arriben a Barcelona, està situada al carrer Montsió, en un edifici de l'època però inspirat en l'arquitectura medieval. El local fou dissenyat per Josep Puig i Cadafalch. Es va inaugurar el 1897 i funcionà com a cerveseria i cabaret tenint com a model

el cabaret parisenc el 'Chat Noir'. El poc temps que va romandre oberta (es va tancar el 1903), la taberna fou el punt de síntesi de diverses corrents del canvi de segle a Catalunya, ja que aglutinà els artistes i intel·lectuals més destacats del moment. 'Els Quatre Gats' constitueix el símbol de les inquietuds d'una època. El 1983 el local es va recuperar com a restaurant i espai dedicat a activitats culturals. L'escriptor empordanès Josep Pla, coetani d'Utrillo, deia d'aquest famós cafè barceloní: "aquest cafè modernista, de gust alemany, significa l'apoteosi de l'home vestit d'artista, amb cabellera, barret ampli, armilla, pantalons suaus, higiene dubtosa i pipa a totes hores". Amb Rusiñol i Casas, Utrillo formà un trio famós que ha passat a la posteritat. Els tres van ser fruit d'una època i constituïren el nucli més representatiu del modernisme plàstic a Catalunya.

Amant de l'aventura, el cosmopolita Utrillo també va estar a Bulgària, Alemanya i Bèlgica, i va solcar mars i cels per Àfrica, Amèrica i Àsia. Va ser un viatger incansable. A finals del segle XIX, havia recorregut Andalusia en un cotxe de cavalls i l'última part de la seva vida la va dedicar al coneixement arqueològic i artístic de la península. En definitiva, a Utrillo se'l pot considerar com un veritable home de món, un animador constant i erudit de moltes i variades coses. Però, per sobre de tot, de ell ha de dir-se que fou un bohemí i un home subtil, refinat.

En una de les seves estàncies a París, l'artista va conèixer Suzane Valadon i donà el seu cognom al fill de la seva amiga, que després esdevindria el famós pintor Maurice Utrillo (París 1883 – Cannes 1955).

Un altre artista al qual també li devem la fortuna de poder contemplar el Poble Espanyol és Xavier Nogués, un home enormement polifacètic. Fou dibuixant, caricaturista, gravador, ceramista, decorador i pintor. Va néixer el 1873, coincidint amb la proclamació de l'efímera Primera República Espanyola, en ple cor de Barcelona: al número 77 del carrer Escudellers, en el si d'una família menestral, i va morir a la mateixa ciutat el 1941, dos anys després de la fi de la Guerra Civil Espanyola.

De molt jove exercí d'administratiu però aviat s'inicià en l'aprenentatge artístic. De caràcter molt inquiet, entrà en contacte amb un grup d'intel·lectuals i artistes que es reunien, especialment a finals del segle XIX, a una taberna situada al carrer Hospital de Barcelona. El grup va prendre el nom de la taberna, anomenada 'El Rovell de l'Ou'.

Com Utrillo, Nogués també marxà cap a París, meca dels artistes de la època, disposat a completar els seus estudis. A les nits assistia a l'acadèmia Colarossi, de la *Grand Chaunier*, i acudia a les conferències de l'acadèmia Vity. De tornada a Barcelona, per guanyar-se la vida treballà en tasques secundàries de decoració en el magnífic edifici de La Pedrera.

La Pedrera, igualment de visita obligada, és el nom amb què és conegut popularment el conjunt de dues cases de veïns situat a la cantonada del passeig de Gràcia i el carrer Provença. Aquesta obra singular, dissenyada per Antoni Gaudí, es va construir entre 1906 i 1910 per encàrrec d'un membre de la burgesia barcelonina, Pere Milà i Camps. Actualment, en alguns dels espais de l'edifici s'exhibeixen exposicions d'art.

Malgrat que també era aficionat a la música i tocar el violoncel, optà per dedicar-se al dibuix, sobretot als dibuixos de ninots i caricatures, que va plasmar en les revistes de l'època. Els dibuixos, realistes, encomanen el seu esperit perfeccionista. La majoria són estudis al natural, destinats a decoracions murals. Les seves obres van tenir un gran èxit i, encara avui, al Museu d'Art de Barcelona hi ha dues sales dedicades a aquest artista d'estil inconfusible. Va pertànyer a la generació posmodernista, amb la qual col·laborà activament, però no aconseguí una personalitat forta fins els anys inicials del noucentisme. Per la seva posició de síntesi i per la seva sensibilitat pictòrica extraordinària, fou l'artista més representatiu d'aquest moviment complex. Les seves pintures magnífiques representant figures humanes cobreixen les parets del despatx de l'Alcalde de Barcelona, i Nogués fou l'autor del cartell anunciador del Poble Espanyol per a l'Exposició.

Juntament amb els dos artistes, els arquitectes Francesc Folguera i Ramon Reventós participaren també en el projecte de dissenyar el Poble Espanyol. De la mateixa manera que els seus companys, ambdós professionals foren molt reconeguts a la seva època i els seus noms han passat a la posteritat. A més a més del Poble Espanyol -la seva obra més emblemàtica-, han deixat la petjada del seu mestratge en nombrosos edificis que encara són visibles avui dia.

Francesc Folguera (Barcelona 1891 – 1960), arquitecte director del Poble Espanyol, a la seva joventut col·laborà amb Antoni Gaudí en les obres del monumental temple de la Sagrada Família. Quan Gaudí va morir, a causa de les ferides que li va produir un tramvia barcelonès, Folguera es va apartar d'aquestes obres perquè entenia que a Gaudí no se'l podia imitar. Aquesta fou una de les polèmiques arquitectòniques entre professionals més llargues de Barcelona: la de continuar a Gaudí, interpretant en "gaudinà" els plànols que deixà fets i inacabats (que és com s'estan continuant les obres de la Sagrada Família), o la de continuar i aglutinar la seva obra amb una altra arquitectura també autèntica i a to amb les noves possibilitats tècniques.

Més tard, entre 1928 i 1932, dissenyà el Casal de Sant Jordi, a la cruïlla dels carrers Casp i Pau Claris de Barcelona. El seu estil és prerracionalista, tot i que l'obra va ser titllada d'avantguardista. Folguera va saber fondre, tal vegada com ningú, la noblesa i serenitat de les formes solemnes i de la antiguitat amb el ritme i el funcionalisme de l'època que li va tocar viure. Aquest encant plàstic es va plasmar principalment en els treballs que realitzà en la urbanització de la localitat de S'Agaró, situada a la Costa Brava catalana, durant la Segona República Espanyola. Allí dissenyà l'església, el meravellós camí de ronda i la "Lògia", en la qual actualment se celebren els festivals de música clàssica i que, en el seu moment, serví d'escenari incomparable per als recitals coreogràfics del ballarí Antonio. Home de sensibilitat religiosa, en els anys quaranta del passat segle realitzà obres en el monestir que s'aixeca en la muntanya imponent de Montserrat, situat a uns cinquanta quilòmetres de Barcelona. També restaurà diversos temples que havien estat destruïts, total o parcialment, en els inicis de la Guerra Civil Espanyola. Aquests temples es troben a les localitats catalanes de Sallent, Martorell, Mollet i Parets del Vallès. Igualment, reconstruí el santuari de la Salut, ubicat a la ciutat industrial de Sabadell.

La seva profunda intuïció de l'harmonia, el seu instint d'artista i la seva vasta cultura es conjugaven en els seus projectes i execucions en equilibri infalible. Home senzill, modest i cordial, no li agradaven les espectacularitats i s'estimava més quedar en un segon terme. Per això, encara que va crear obres magnífiques, el seu nom ha romàs sempre a la penombra més discreta. En realitat, si el Poble Espanyol ha persistit i ha assolit la fama que avui té, és degut a Folguera. Va fer obra d'art autèntica, orgànica i harmònica d'allò que sense ell no haurien passat d'ésser decorats magnífics que probablement haurien desaparegut amb la clausura de l'Exposició.

Folguera va ser un enamorat del mar i fins i tot projectà, com a *hobby*, elegants iots i llanxes motores. Home de món, viatjà per nombrosos països com Itàlia, França, Alemanya..., i publicà, entre d'altres obres, una de les aportacions més sòlides a l'estudi de Gaudí. Per la seva personalitat i per la seva obra, Folguera constitueix una de les figures més interessants i excepcionals de la Catalunya del seu temps.

Per la seva banda, Manel Reventós (Barcelona 1892 -1976), juntament amb Folguera i altres arquitectes catalans de l'època, formà part del moviment racionalista centreeuropeu. Al carrer Lleida de Barcelona construï el primer edifici que porta el segell d'aquest concepte arquitectònic. Les magnífiques torres bessones, d'estil venecià, que van servir d'antesala a l'Exposició Internacional del 1929 són també deutores del seu art. Amb el projecte del Teatre Grec de Montjuïc, Reventós deixà petjada de la seva cultura històrica i arquitectònica, ja que es va inspirar en el teatre construït a l'antiga ciutat grega de Epineure. Sempre amb la mirada posada en la muntanya de Montjuïc, fou l'autor també del restaurant 'Miramar', encara avui en vigor, i col·laborà en els treballs de construcció del parc municipal d'aquesta muntanya. Com el seu col·lega i amic Folguera, Reventós fou un arquitecte d'una exquisida sensibilitat.

Per citar l'article: Bengoechea, S. (2014). Els Artífexs del Poble Espanyol de Montjuïc: Utrillo, Nogués, Reventós i Folguera, una Amalgama de Modernisme, Posmodernisme i Noucentisme. *Catxipanda*, 1(1). Recuperat (data de visualització), a <http://wpu.ir/j8bgp>